

1983.

Granasztói Pál /1908/

Granasztói egész életpályája valami különös kettősséget mutat: állandóan búcsúzik valamitől, de igazán nem érkezik meg sehová. A múlt, a nagypolgári életforma, amitől életvitelében, gondolkodásmódjában, talán még pályaválasztásában is egyre inkább elhatárolja magát, nem ereszti el: vele marad új, szabad életében, és a rendet követeli. Építész lesz ugyan, "mert valamivel, ami kívül van rajtunk, azonosulni kell, s mi alkalmasabb erre, mint egy város", de a rajta kívül levő világban lényegében mindig csakis önmagát, a saját hangulatait keresi. Egyrészt szabadulna a mindent magának követelő, önmagát semminek fenntartás nélkül átadni nem tudó polgári individuum korlátaitól, másrészt az új életkeretek közt is rádöbben létének visszavonhatatlan polgár-voltára. "Talán minden érdeklődésem mások iránt valójában a magam iránti érdeklődés volt, minden várakozásom másoktól a magamra vonatkozó várakozás." - vallja egyhelyütt.

Tulajdonképpen ez vezeti el Granasztóit a szépirodalomhoz is; kialakít magának egy sajátos, esszéhez hasonló műfajt, amelyben mindenkor önmagát igyekszik megrajzolni. Számára azonban nem az események emlékiratba illő, tényszerű rögzítése a fontos, hanem sokkal inkább az, ahogyan az emlékezetben az elmúlt dolgok megítélése, az "én" viszonyulása az egykori "én"hez változik, ahogy az emlékező ~~AM~~ "én" lassan ráébred az idő dimenziójára.

Granasztó Pál első, és mindmáig legjobb kötete, a Vallomás és búcsú /1961/ is pl. éppen ezért nem az életút kronológiáját

követi, hanem a visszatekintő tudat hangulatokat, képeket közvetítő kiemeléseit, reflexióit. Talán ez is a magyarázata annak, hogy a könyv néhány fejezete később külön, önálló kötetként is megjelent /Liane, 1962; Ifjúkor a Belvárosban, 1974/.

A Vallomás és búcsú lényegében egyetlen tételt emel rendezőelvvé, miszerint az "ember egészében mű: műve önmagának és az életnek, az időnek"; mű, amely az időben gyarapodik, mint ahogy az igazi városok is pl., amelyeket évszázadok építőmunkája képes csak létrehozni. Granasztói az egymásra rakódott rétegekből egy régész alaposágával igyekszik feltárni saját életének egy-egy összefüggő töredékét, hogy aztán a darabok az időben újra egészzé álljanak össze, jelenlegi önmagává. Az egyes emléktöredékek ellentétesen kapcsolódnak egymáshoz, mégpedig úgy, hogy valami furcsa közbülső állapot jön szinte mindig létre valahol rend és szabadság, régi és új, felszínes és elmélyült, valóság és mítosz, német és magyar stb. határán: "Mégis úgy hiszem, valójában azért könnyebbültem meg, mert megszabadultam valamitől, ami így vagy úgy, mindig lecövekelt, földhöz húzott, bútorokhoz, házakhoz, tájakhoz kötött. Ami énem egyik részeként mindig óvatossá tett, elriasztott a kalandoktól, a merész elhatározásoktól, a hirtelen változásoktól. Ami miatt vonzódtam a régi házakhoz, és idegenkedtem az újaktól, holott ezekért írásaimba síkra szálltam - ami miatt nem lettem valóságos építész. Ami miatt nem tudtam elmenni az országból. Ez a valami úgy működött mindig bennem, mint a kettős órasúlyok: az egyik leszáll, és felhúzza a másikat, de a másik nem hagyja lent, mert az száll le és húzza fel emezt. Így szálltam-süllyedtem

én is mindig jövő és múlt, új és régi házak, idegen és meghitt otthonok között - valójában talán az építészet és az irodalom között is -, és sohasem rugaszkodhattam el egészen /.../."

A Vallomás és búcsú Proustra emlékeztető, hatalmas erőfeszítés, amelyben a tudat minden lehetséges módon önmagát igyekszik az időben megragadni. Alakokat rajzol meg, barátokat, a szülői ház világát, Olgát, a későbbi feleséget, építész köröket, a nagyszülőket, szerelmeket, báli hangulatokat, utazásokat, iskolát és munkahelyet stb., és közben érezhetően egyedül arra koncentrálni, hogy ne tegye a fantázia játékvá a saját múltját, ugyanakkor ne is ragaszkodjon valamiféle tényszerű leíráshoz. Számára csak az látszik egyedül fontosnak, hogy ne csak előhozza a megélt dolgokat, hanem egyben minősítse is azokat, és ezáltal rendet teremtsen az egymásra tornyosuló életemlékek kusza szövevényében, önmagában.

Ráismerni jelenkori vágyainkra, vonzalmainkra a múlt emlékei közt, ez jelenti valójában a "megtalált időt" Granasztói számára is. "A valóságnak /.../ az igénye vagy hiánya távolít el többnyire a nőktől sőt az emberektől is, mert a legritkábban azok, olyanok, mint amilyeneknek látszanak, vagy képzelem őket" - írja pl. egyik későbbi cikkében, és tulajdonképpen ugyanezt ismeri fel a saját múltjában is: a Vallomás és búcsú egyben a csalódások, képzelet és valóság konfliktusának tudatosítása is.

A kötet talán legkitűnőbb része a "Liane" című fejezet, "egy érzelmi történet", amelyet a többenél szerkezetében zártabbnak, hangulatában élénkebbnek, reflexióiban mélyebbnek érzünk; elsősorban

azért, mert a polgári gondolkodásmód, magatartás igazi gyökerei a legtisztábban a szerelemben, pontosabban az igazi szerelem képtelenségében mutatkoznak meg. Granasztói pontos, fegyelmezett, túlzásokat kerülő stílusa szinte ellentéte a mondanivaló robbanásig feszített érzelmi töltésének. Stílusnak és mondanivalónak ebből a különös kettősségből bomlik ki aztán a közös nyarak emléke, a tánciskola egészen finoman felvázolt légköre, Liane varázsa. Ugyanakkor itt jut el Granasztói a polgári individuum válságának legmélyebb ismeretéig is, amennyiben Liane iránti szerelmében rádöbben az önmagát semminek teljesen odaadni nem tudó polgár korlátaira: "Furcsa, hogy engem mindig jobban szeretnek, mint ahogyan én szeretek" - mondja Liane, ugyanakkor a csak birtoklásra képes elbeszélő "én" merevsége Liane családja iránt lényegében ugyanezt tükrözi: "/.../ resteltem, hogy tanúi az én vágyaimnak".

A Vallomás és búcsú építészetéről szóló fejezetei részben kapcsolódnak Granasztói egyéb építészeti tanulmányaihoz, bizonyos módon magyarázzák és ki is egészítik azokat /Észak és Dél az európai építőművészetben, 1942; Elevült városrészek újjáépítése, 1946; Európai építészet, 1947; Nagy-Budapest városrendezése, 1948; Morfológiai problémák a magyar városépítésben, 1957 stb./

Építészeti látásmódjában Granasztói lényegében azt az utat követi, amit egyik legkorábbi, "A városok sorsa a huszadik században" /1937/ című cikkében kijelöl: "A városokat csakis mint élő és önmagukat folyamatosan újjáteremtő organizmusokat foghatom fel." /Az építészet igézetében /1966/ című kötet/

~~Ugyanakkor~~ Későbbi kötetei is valami módon mindenképpen a Vallomás és búcsú-t követik, részben azzal, hogy azt magyarázzák, részben pedig azzal, hogy ott folytatják, ahol a Vallomás és búcsú abbamaradt.

A Múló világom /1970/ hosszasan foglalkozik egyrészt az elbeszélés problémáival, ugyanakkor tartalmaz több esszét, tanulmányt is mindarról, amik Granasztóit általában foglalkoztatja: városokról, könyvekről, zenéről, képzőművészetről, építészetéről. Lényegében ugyanerről szól az Alakok, álmok /1974/ című kötet is, csak talán azok a koncentrikus körök, amelyek itt is valahonnan a Vallomás és búcsú vidékéről erednek, még messzebb vezetnek; új színpadon, a 40-es évek végén lehetünk tanúi lényegében ugyanannak a "drámának"; itt már mások az alakok, neves építészek, írók, festők, de a látásmód az előzőekhez nagyon hasonlatos, sőt az ezután következőkhöz is /Az idő és a művek, 1974; Karácsony Mallorcán, 1978; Hitek és tanok, 1979/ Mindenesetre csak kevesen képesek az ismétlődő témákban is annyi új szint, hangulatot felfedezni, mint Granasztói. Csak kevesen tudnak városokról olyan szeretettel írni, mint ő, aki az egymásra rakódó térbeli formákban az időt éli meg tragikusan, füstté vált emlékeit, búcsúzós, de meg nem érkező önmagát, hiszen "leomlott házakat, mint az Egyetem utcait, újra, másként fel lehet építeni, de mit lehet tenni önmagunkkal, akikben az emeletek a múltból megvannak, s az új, továbbépített emeletek sem lesznek igazán mások, mint mi magunk vagyunk".